

ÚJ MOZAIKPADLÓK AZ AQUINCUMI KATONAVÁROS ÉSZAKI RÉSZÉN

Az aquincumi katonaváros északkeleti részén, a Búvár-Folyamőr utcában az 1970-es évek elején, amikor a modern lakótelep közműveinek földmunkáit végezték, Wellner István több terrazzopadlós és két mozaikpadlós helyiséget talált.¹ Később Parragi Györgyi folytatta az ásatásokat 1978-ig, ő is két mozaikpadlós helyiséget tárt fel.² (1. kép) Azóta lehetőség nyílt néhányszor kisebb-nagyobb régészeti munkát végezni e területen. Ezek célja a következő volt: 1. A korábbi leletmentések folytatása. 2. Alaprajzi és kronológiai kutatások. 3. Az előkerült mozaikok, falfestmények helyszíni konzerváltatása. A freskók leszedetése a falról, végül a kijelölt mozaikpadlók felszedetése.³

Az újabb régészeti feltárások részben a Wellner I. által felásott mozaikos helyiségek (1–2. sz.) területén, illetve ezektől északra és keletre voltak. Ezekkel a munkákkal párhuzamosan a Parragi Györgyi által feltárt két mozaikpadlós helyiséget (17., 15. sz.) bontottuk ki, valamint ezektől északra, nyugatra, keletre és délre is dolgoztunk (2. kép). A feltárások során egy terrazzopadlókkal ellátott helyiségsor mutatkozott, amelyhez délről egy nagyon gazdagon díszített épületszárny csatlakozott (2–3. kép).

E traktus feltárt szakaszának a legnyugatibb szobája – 16. sz. – padlója terrazzopadló volt. E szoba után a következő, freskókkal díszített helyiségben (17. sz.) volt az 5,80x4,80 m méretű állatalakos mozaikpadló.⁴ A következő helyiségek ugyancsak terrazzopadlósak voltak, ezeket falfestményekkel látták el⁵ (19., 20., 14. számú szobák).

Az épület e freskókkal, stukkókkal és állatalakos mozaikpadlóval díszített szárnyát délről egy hosszú, 2,10 m széles, 16 m hosszú, ún. hosszú folyosó (15. sz. helyiség) határolta. A mozaikpadlót egy cm vastag habarcsrétegre alapozták. A mozaikszemcsék mérete: 1x1 cm A hosszú folyosó (15. sz.) mozaikpadozata: piros-fehér mozaikszemekből áll. Minta: széles, fehér keret után egyszínű mozaikszemekből kirakott csíkok váltják egymást (4. kép). A középmezőt kisebb és nagyobb méretű rombuszok és téglalap alakú motívumokból kirakott négyzetek alkotják. A középmező sérült, hiányos. Javításra utaló nyomok is vannak.

A hosszú folyosótól (15. sz.) délre egy 8x8 m méretű, nagy kőlapokkal fedett peristylum húzódott (10. sz. helyiség). Az oszlopokkal ellátott udvart (10. sz. helyiség) nyugatról az ún. rövid folyosó (9. sz. helyiség) határolja. Mérete: 8,20x1,50 m. Padlóját mozaikpadló borítja, amelyen piros-fehér mozaikszemekből kis négyzeteket, nagyobb rombuszokat, háromszögeket és téglalap alakú motívumokat készítettek (5. kép). A mozaikszemeket elnagyoltan 6–7 cm vastag habarcsrétegbe helyezték, a mozaikkövek mérete: átl. 1,1x1,5 cm. A padló itt is sérült, hiányos. Javításnyomok láthatók.

Az ún. rövid folyosótól (9. sz. helyiség) délre, kissé távolabb az épület fürdőszárnya (1–4. sz. helyiség) húzódik. A

fürdőszárny két mozaikpadlóját még Wellner István tárta fel.⁶ A nagyobbik helyiség (2. sz.) ún. svasztika mozaikpadlójának mérete: 4,80x4,40 m (6. kép). A szélesebb, fehér keretmező után a különböző szélességű keretdíszeket fekete-fehér, átlagos méretű mozaikszemekből állították össze. A középmezőt nagyjából négy egyenlő négyzetre osztották fekete mozaikszemekből kirakott vonaldísszel. Az egyik oldalon, a négyzetekben, fehér mezőn nagyobb méretű fekete mozaikszemekből kiállított svasztikaminta látható. A svasztikaminták között fehér alapon 6–6 soros kis rombuszokból összeállított öt nagyobb rombuszmotívum van. A középmező másik felén, a fehér alapon csak három svasztika és öt kis rombuszokból kirakott nagyobb rombuszmotívum látható. A képmezőnek ezen a felén építették be – nem középen – a kőből készült, áttört díszű körörszát mint víznyelőt. Az ún. svasztikás mozaikpadlóval ellátott helyiség (2. sz.) után egy kisebb, téglalap alakú helyiség következik (1. sz.), melynek padozatát átlagos méretű fekete-fehér mozaikszemekből összeállított peltamotívummal díszítették. A padló mérete: 4,20x1,60 m (7. kép). A szélesebb és keskenyebb, fekete és fehér keretdíszek után a peltakompozíció: a középmezőben egymásnak háttal elhelyezett peltamintások. E helyiség (1. sz.) a 2. sz. helyiség közvetlen, keleti szomszédságában egy kisebb helyiség (4. sz.) került elő, melynek padozatát 2,80x1,80 m méretű, ún. kazettás, szőnyegimitációs mozaik fedte (8. kép). A 2–3 cm vastag téglaporos, habarcsos rétegre 1 cm vastag terrazzós-stukkós réteget kentek, erre fektették a mozaikszemeket. A mozaikszemek átlagos mérete: 1,5x2 cm A mozaikpadló keretdísz: meander és rombuszmotívum, valamint egyszerű vonaldíszek. A középmező szélét szalagfonat keretezi. A középmezőben három sorban, négy keretelt négyzetben azonos méretű rombuszmotívum. A felhasznált színek: sötétkék, piros, narancssárga, fehér. Ez az utolsó három mozaik, az ún. svasztika, pelta és a szőnyegimitációs, a fürdőszárny (1., 2., 4., 3.) mozaikpadlóit képviselte. A mozaikos helyiségektől (1., 2., 4.) északra egy terrazzopadlós helyiség (3. sz.) is a fürdőszárnyhoz tartozott.

Az aquincumi katonaváros északkeleti részén, a Búvár-Folyamőr utcában előkerült, gazdagon díszített épület építéstörténete a következő: Az épület megépítése előtt az I. század végén, a II. század elején telepnyomok és egy alátábor védműrészlete⁷ jelentkezett. Az épület legkorábbi része a III. század elején épült. Ezt a markomann háborúk után kijavították, átalakították, kibővítették, terrazzopadlókkal, falfestéssel látták el A III. század elején – a virágzó severusi korban – már geometrikus, figurális, fekete-fehér, piros-fehér és színes mozaikpadlókat is elhelyeztek az újonnan renovált nagy épületben. Falait is újrafestették mutatós faliképekkel, és egy szobát stukkóborítással is elláttak. Az új, nagy, impozáns épület a barbár támadások során a 260-as években elpusztult.

Később az elhagyott épületmaradványok közé sírokat ástak, amelyek közül földsírok, téglalapokból, kőlapokból vagy faragott kövekből összeállított sírok is napvilágra kerültek.

Az eddig ismert 22 aquincumi mozaikpadló (9. kép) közül a legkorábbiak a II. század elejére datált mozaikok. Ezek a helytartói palota reprezentációs keleti szárnyában talált fekete-fehér színű (bichromikus), geometrikus díszű mozaikpadozatok⁸. Később, a III. század elején készültek a helytartói palota további mozaikjai a fürdőszárból, a 45. és 63. számú helyiségekből. Ezek az ún. perspektivikus és a tengeri jelentes mozaikok, melyeken már a polichromia alkalmazása figyelhető meg⁹. Az aquincumi katonaváros északnyugati részén, az ún. Herkules-villa valamennyi mozaikpadlója a III. század első évtizedeinek alkotása: a geometrikus díszű mozaikok, a Herkules–Deianeira mozaikpadló, a Dionysos-mozaik részletei, a fürdőszárból a nőfej-részlet, valamint a palaestra-jelentes, ún. ökölvívókat ábrázoló mozaikpadozat¹⁰.

Az aquincumi katonaváros északeleti részén, a Búvár-Folyamőr utcában az újonnan feltárt mozaikpadlók mindegyike a III. század elején működő helyi mozaikműhely terméke: az állatalakos mozaikpadló, a folyosók padlóját borító piros-fehér geometrikus mozaikok, az ún. svasztikamozaik. Ide sorolható a „peltakompozíció” mozaik is és végül a kazettás, szőnyegimitációs mozaikpadló is. A geometrikus mozaikpadlók az itáliai előképeket idézik¹¹. A helyi műhely korabeli ké-

szítményei közé tartoznak a helytartói palota előbb említett mozaikjai és a Herkules-villa mozaikpadlózatai. Ide sorolhatók még az aquincumi polgárvárosból előkerült Birkózó-és Dirke-mozaik és a polgárvárosi mithraeumból származó színes, geometrikus motívumokkal díszített mozaikpadló is.¹²

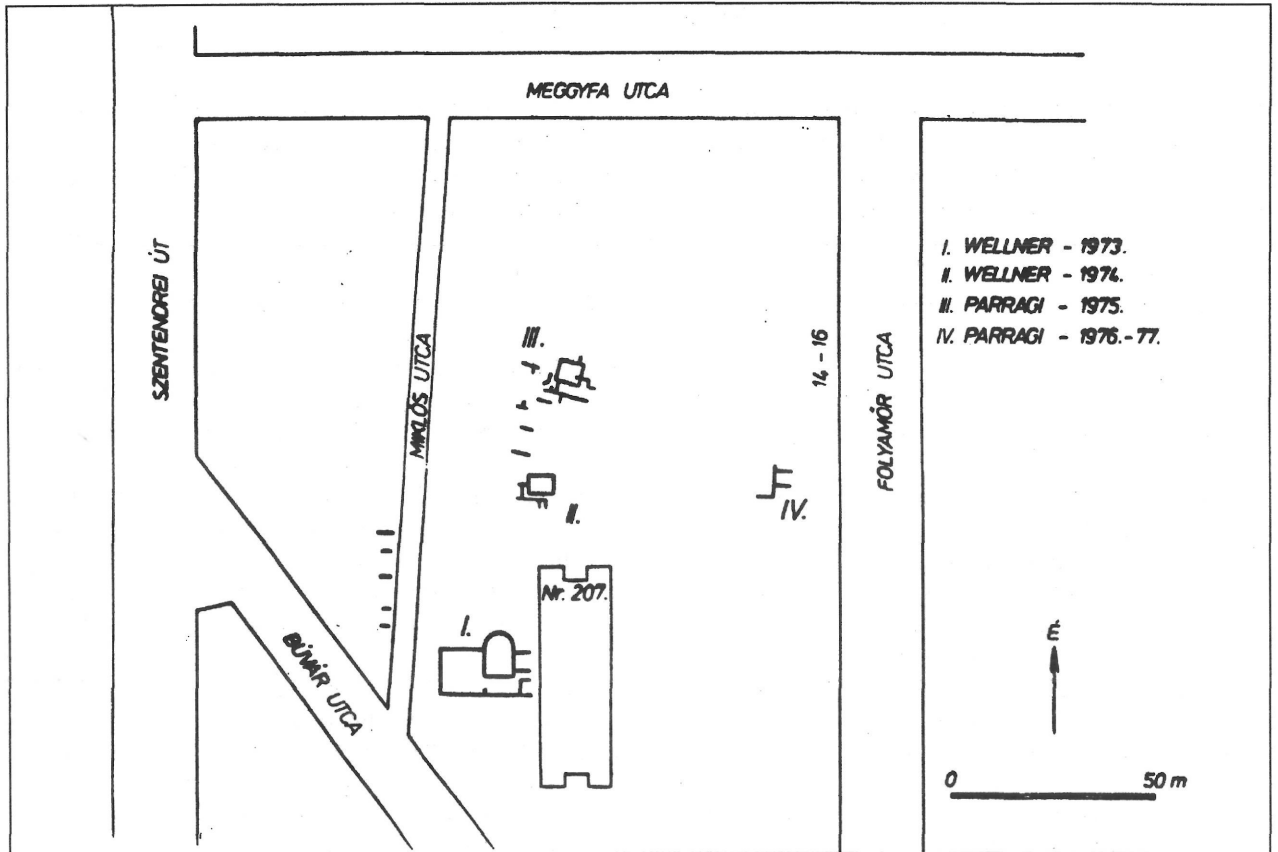
Topográfiailag az ún. Búvár-Folyamőr utcai mozaikpadlós épület a feltárt három udvarral, négyhelyiséges fürdőszárból és a kiásott 18 szobával a sok mozaikkal ellátott helytartói palota és a mozaikkal díszített ún. Herkules-villa körzetében helyezkedik el. Az új épület eddig ismert mérete: 100x130 cm¹³. Ez az impozáns, új épület a falfestményeivel és a mozaikpadlóival együtt is képviseli a helytartói palotához tartozó, gazdagon díszített épületek egyikét, mely ugyancsak a helytartói hivatal intézményeihez tartozhatott.¹⁴

Az új, nagy, díszes épület területén is folytatni kell a régészeti kutatásokat. Az új mozaikok egy része Aquincumban látható: a rövid folyosós és szőnyegimitációs mozaikpadló (4. és 9. sz.). Egy mozaikpadló még restaurálásra vár: a hosszú folyosós mozaikpadlója (15. sz. helyiség). Az ún. svasztika és az ún. „peltakompozíció” mozaik a helyszínen az eredeti helyén maradt (1–2. sz. helyiség). A további régészeti feladatok elvégzése után az új, impozáns épület műemléki bemutatása falfestményekkel, mozaikpadlókkal a közeljövőben megvalósítható¹⁵.

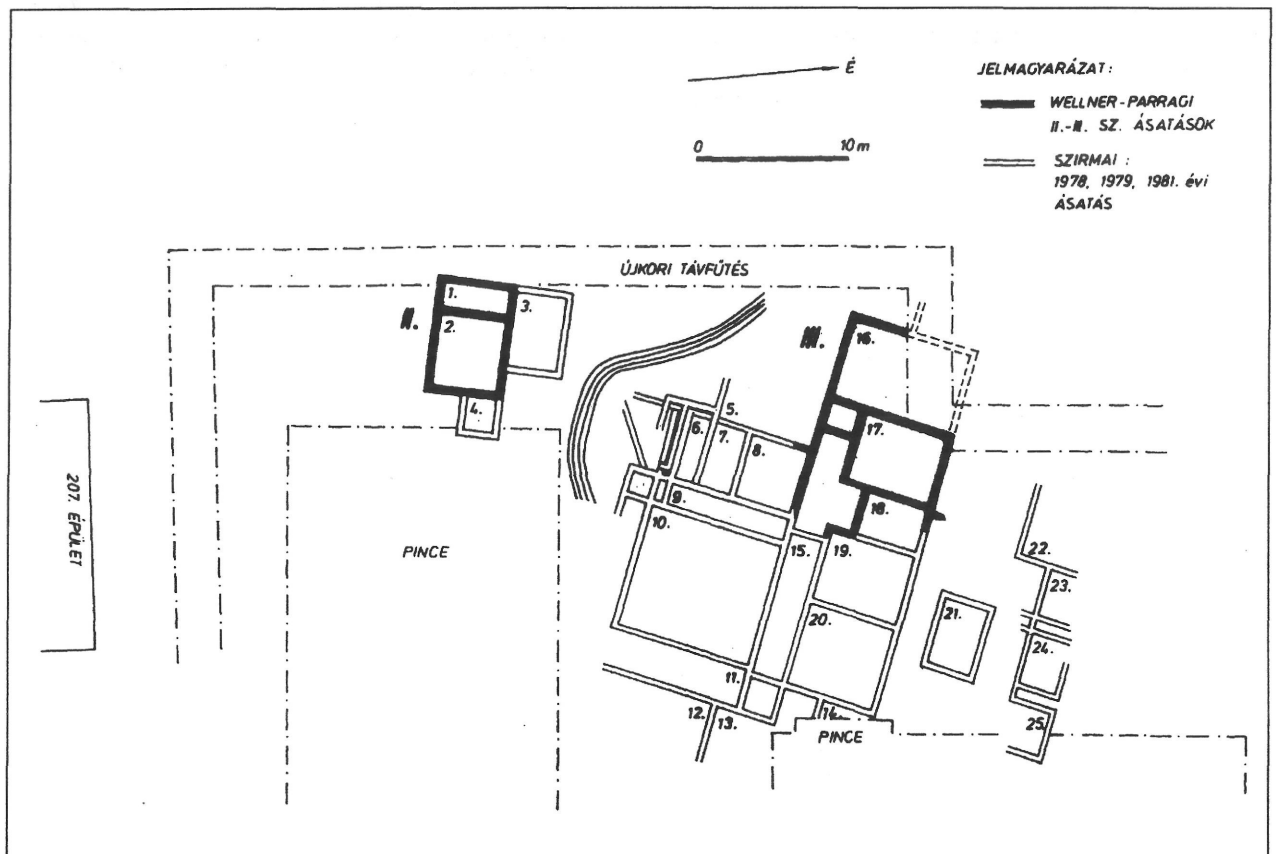
JEGYZETEK

1. WELLNER 1977. 411–415., Az aquincumi katonavárossal kapcsolatban PÓCZY 1986a. 404–408. PÓCZY 1986b. 99–130.
2. PARRAGI 199–215.
3. Ásatási jelentések: SZIRMAI RégFüz 1:32. 1979. 39., ArchÉrt 107. 1980. 242., ArchÉrt 109. 1982. 298.
4. Ld. 4. j.-t.
5. SZIRMAI 1991. 203–206.
6. Ld. 1. j.-t.
7. SZIRMAI 1990. 683–687., NÉMETH 84.
8. KABA 79–102., Kiss fig. 3, 4, 5, 6.
9. KISS 1973. fig. 7, 10., Római mozaikokról Pannoniában ld: Wellner 1971. 345, 348, 358–376, 380–382, 397, 400.
10. WELLNER 1968., WELLNER 1969. 253–271., SZIRMAI 1980.
11. Például a rövid folyosós mozaikjával kapcsolatban ld. BLAKE 1940. 16 Pl/2., a hosszú folyosós mozaikpadlójával kapcsolatban ld. még: BLAKE 1930. 7. Pl/2, 9. Pl/1, 25 Pl/1–3, 44 Pl/2 stb, mindkettőre még ld: BLAKE 1936. 16 Pl/4., az ún. quadrat-feld szisztémáról ld. JOBST 1982. 132. Abb. 3. A pelta, a geometrikus és a kazettás mozaikjainkkal kapcsolatban ld. még PARLASCA 1959. I/2, VI. T. / 3 és D. SCHMID 1993. Abb. 39, 55.
12. A Birkózók mozaikról ld. KUZSINSZKY 1889. 143–145. fig. 32. A Dirké mozaikról: NAGY L. 1925. 51–65., NAGY L. 1943. 77–102., A Kremlalmi mozaikról ld. NAGY L. In: Budapest Története 2. Bp. 1942. 599.
13. SZILÁGYI 1958. 53–77. Itt említjük meg, hogy a feltárt épület keleti oldalát az az út határolja keletről, mely kívülről keletről az aquincumi legióstábornak kíséri: PÓCZY 1986 a. 404–408, 1986 b. 99–30.
14. A villákkal a legutolsó összefoglaló kötet a veszprémi villakonferencia alkalmával foglalkozott: Forschungen und Ergebnisse. Internationale Tagung über römischen Villen. Veszprém, 16–20. Mai 1994. In: Baláczai Közlemények 3 1994. A palotákkal kapcsolatban: SWOBODA 1924. 5., 133., 200., 248., McKAY (bearbeitet und erweitert von R. Fellmann) 1984. 26–59., 151–226. Itt szeretném megköszönni Németh Margit és Madarassy Orsolya értékes hozzászólásait.
15. A Búvár utca–Folyam utcai épület jelenlegi állapotáról ld. még ZSIDI P. összefoglalását a Műemlékvédelem 1993. 119. Itt említjük meg, hogy összefoglalásunk rövidített változata a hartbergi 3. Austria Romana kollokviumon előadás formájában hangzott el, 1996. áprilisában: „New Mosaic Floors from the Northern Part of the Aquincum Military Town” címmel, mely a konferencia aktájának, Mitteilungen der Archäologischen Gesellschaft (Graz) újabb kötete számára is elkészült.

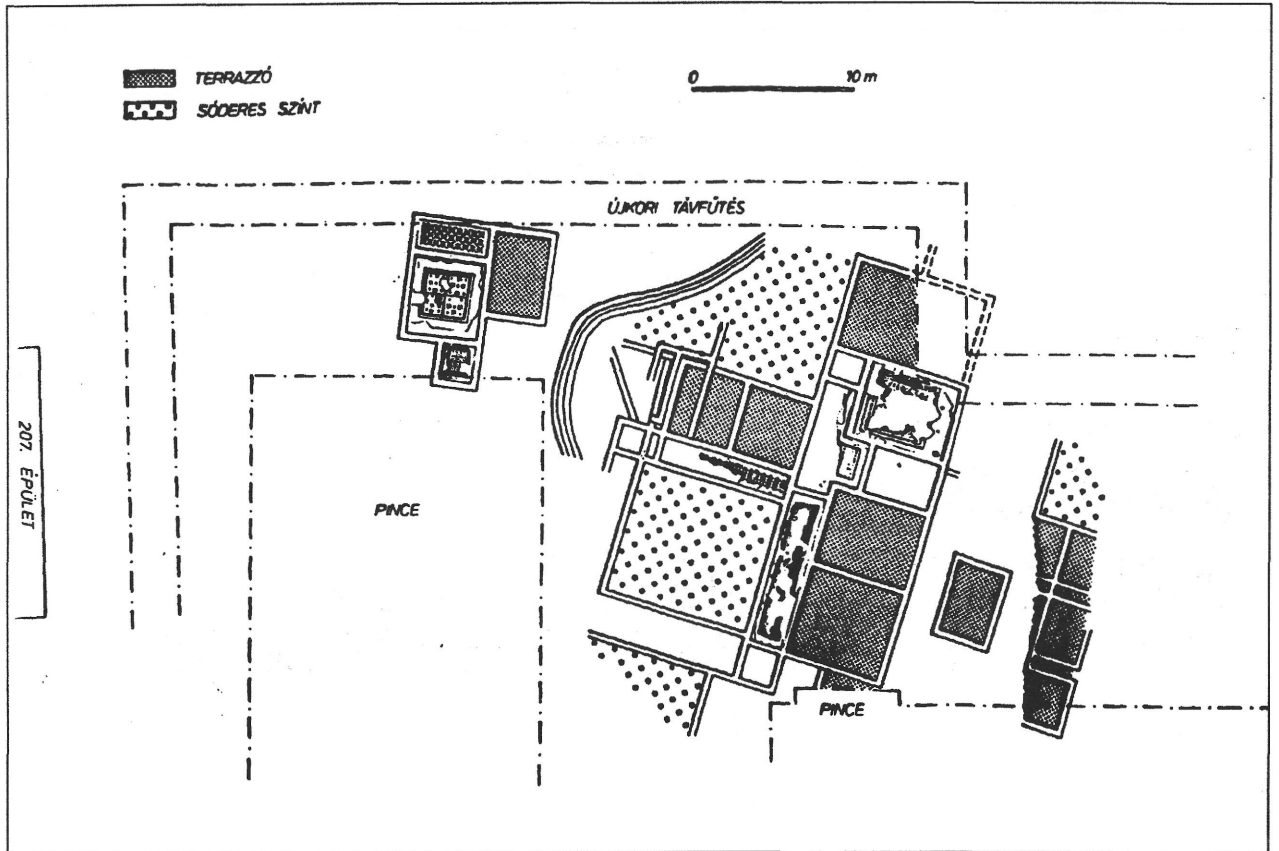
- BLAKE 1930= BLAKE, M. E.: The pavements of the Roman Buildings of the Republic and Early Empire. *Memoirs of the American Academy in Rom.* Vol. 8. 1930. 7.
- BLAKE 1936=BLAKE, M. E.: Roman Mosaics of the second century in Italy. *Memoirs of the American Academy in Rom.* Vol. 13. 1936. 67.
- BLAKE 1940=BLAKE, M. E.: Mosaics of the Late Empire in Rom. *Memoirs of the American Academy in Rom.* Vol. 17. 1940. 81.
- JOBST=JOBST, W.: Römische Mosaiken in Salzburg. Wien, 1982.
- KABA=KABA Melinda: Az aquincumi helytartói palota mozaikpadozatai. *BudRég* 18. 1958. p. 79–102.
- KAY=KAY, A. G. M.: Römische Häuser und Paläste. Luzern-Herrsching, 1984.
- KISS=KISS Ákos: Roman Mosaics in Hungary. In: *Fon. Arch.Hung.* Bp. 1973. KUZSINSZKY=KUZSINSZKY Bálint: A legujabb aquincumi ásatások. *BudRég* 1. 1889. p. 39–170.
- NAGY 1925=NAGY Lajos: Bestrafung der Dirke auf einem Aquincumer Mozaik. *RömMitth* 40. 1925. p. 51–65.
- NAGY 1943=NAGY Lajos: Dirke bűnhődése az aquincumi mozaikon. *BudRég* 13. 1943. p. 77–102.
- NÉMETH=NÉMETH Margit: Stand der Forschungen in den Militärlagern von Aquincum. *Carnuntum Jb.* 1992. 81–87.
- PARLASCA=PARLASCA, K.: Die römischen Mosaiken in Deutschland. Berlin, 1959.
- PARRAGI=PARRAGI Györgyi: A Folyam utcai római villa. *BudRég* 28. 1991. p. 199–215.
- PÓCZY 1986a=PÓCZY Klára: Die Militärstadt von Aquincum im 2. und 3. Jahrhundert. In: *Studien zu den Militärgrenzen Roms.* 3. (Internationaler Limeskongress, 13. (Aalen 1983.) Stuttgart, 1986. p. 404–408.
- PÓCZY 1986b=PÓCZY Klára: Die Lagerstadt (canabae legionis). In: *Das römische Budapest.* Münster 1986. p. 99–130.
- SCHMID=SCHMID, D.: Die römische Mosaiken aus Augst und Kaiseraugst. Augst, 1993.
- SWOBODA=SWOBODA, E.: Römische und romanische Paläste. Wien, 1942.
- SZILÁGYI=SZILÁGYI János: Az aquincumi helytartói palota. *BudRég* 18. 1958. p. 53–77.
- SZIRMAI 1980=SZIRMAI Krisztina: Aquincum, Herkules villa. Kiállítási vezető. Bp. 1980.
- SZIRMAI 1990=SZIRMAI Krisztina: Zur Chronologie des Auxiliarkastelle und des Legionslagers des 2–3. Jahrhunderts in Aquincum. In: *Der Römische Limes in Österreich Heft 36/2.* (Akten des Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum.) Wien, 1990. p. 683–687.
- SZIRMAI 1991=SZIRMAI Krisztina: Neue Wandgemälde auf dem Gebiet der Lagerstadt von Aquincum. *BudRég* 24. 1991. p. 203–206.
- WELLNER 1968= WELLNER István: Az aquincumi Herkules villa. Kiállítási vezető. Bp. 1968.
- WELLNER 1969=WELLNER István: The Hercules villa in Aquincum. *ActaArchHung* 21. 1969. p. 235–271.
- Wellner 1971=Wellner István: A magyarországi római kori épületek belső díszítőművészete. *Építés-, Építészettudomány* 2. 1971. p. 327–400.
- WELLNER 1977=WELLNER István: Einige Siedlungsprobleme in den canabae legionis von Aquincum. In: *Studien zu den Militärgrenzen Roms II.* (Vorträge des 10. Internationalen Limeskongresses in der Germania Inferior) Köln–Bonn, 1977. p. 411–415.

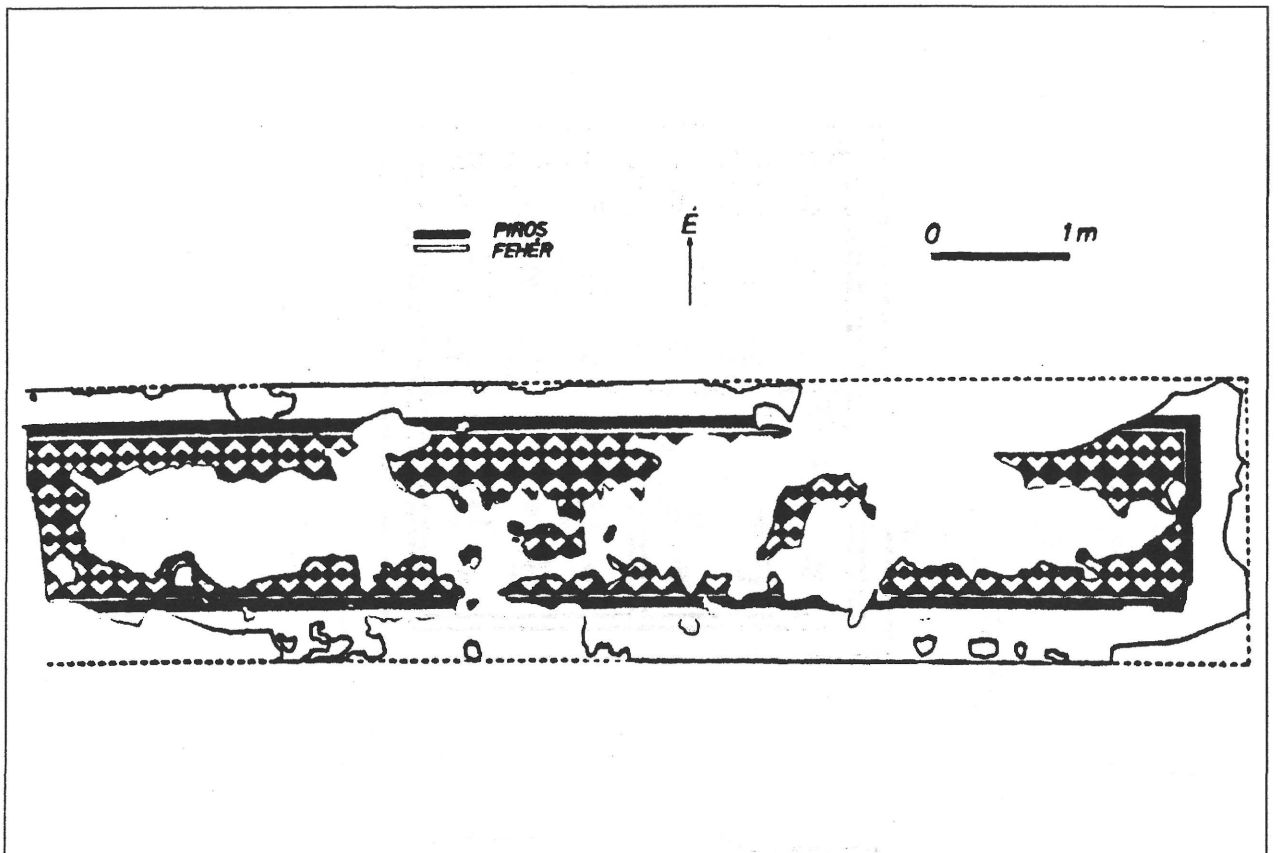
1. kép. Kutatások a Búvár-Folyam utca körzetében (1973–1977. évek között)

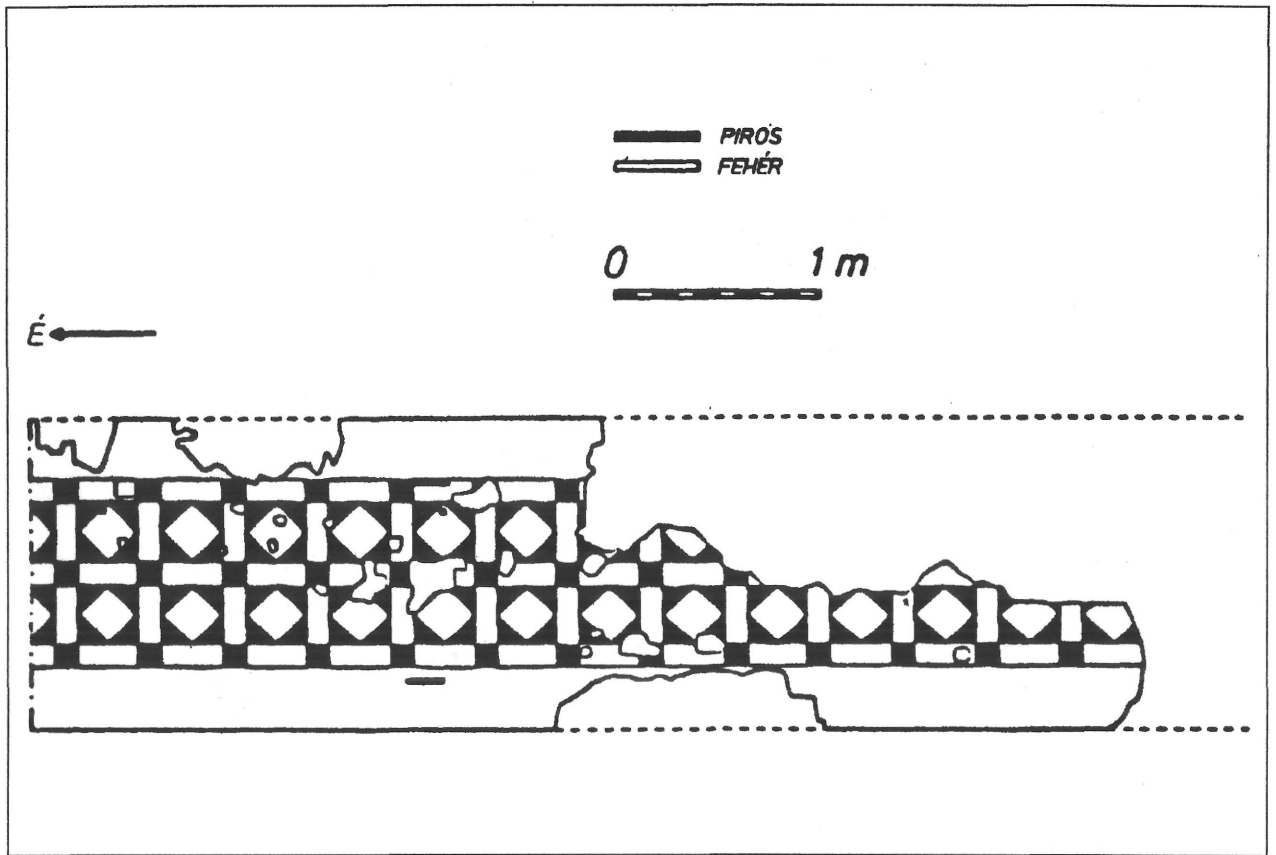
2. kép. Kutatások a Búvár-Folyam utcai épületnél 1973–1981 között.

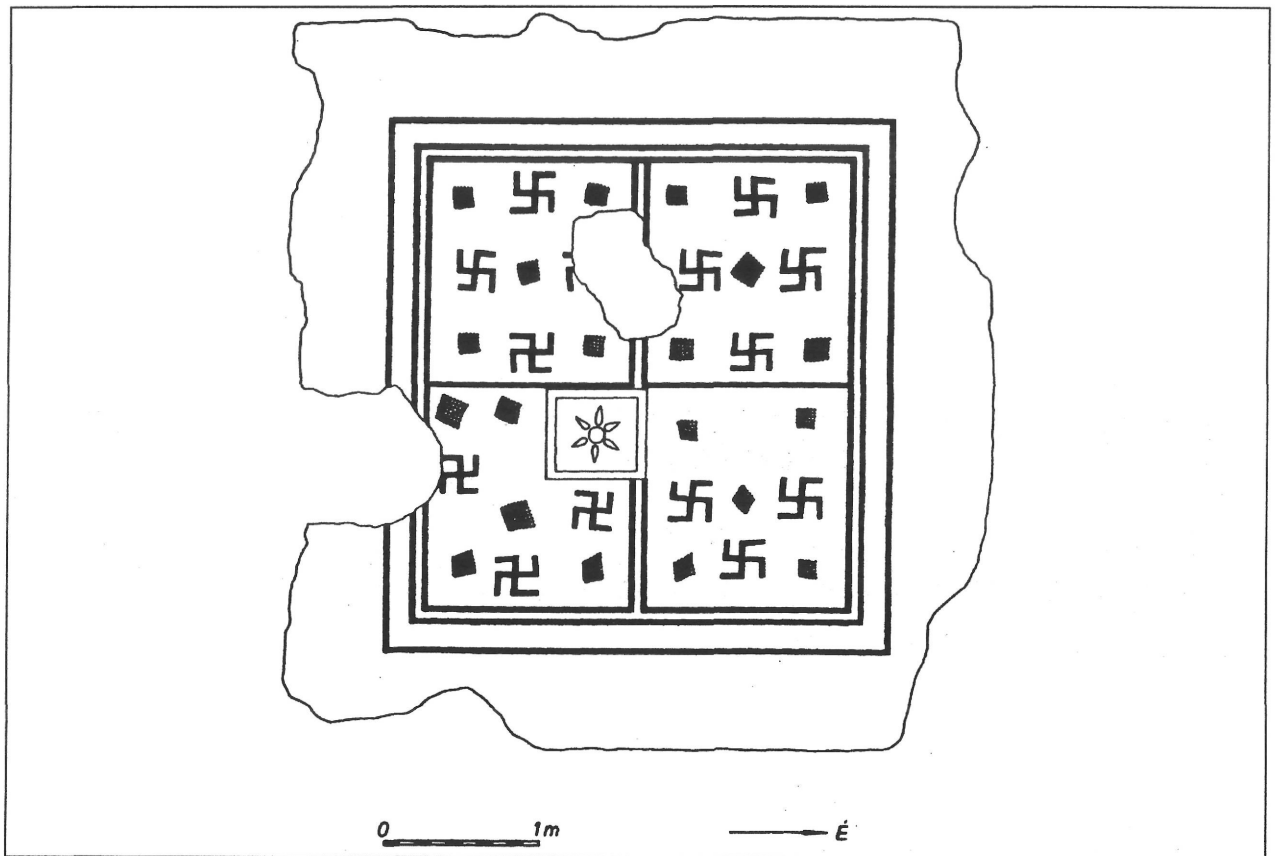
3. kép. Búvár-Folyam utcai épület feltárt alaprajza (III. század eleje)

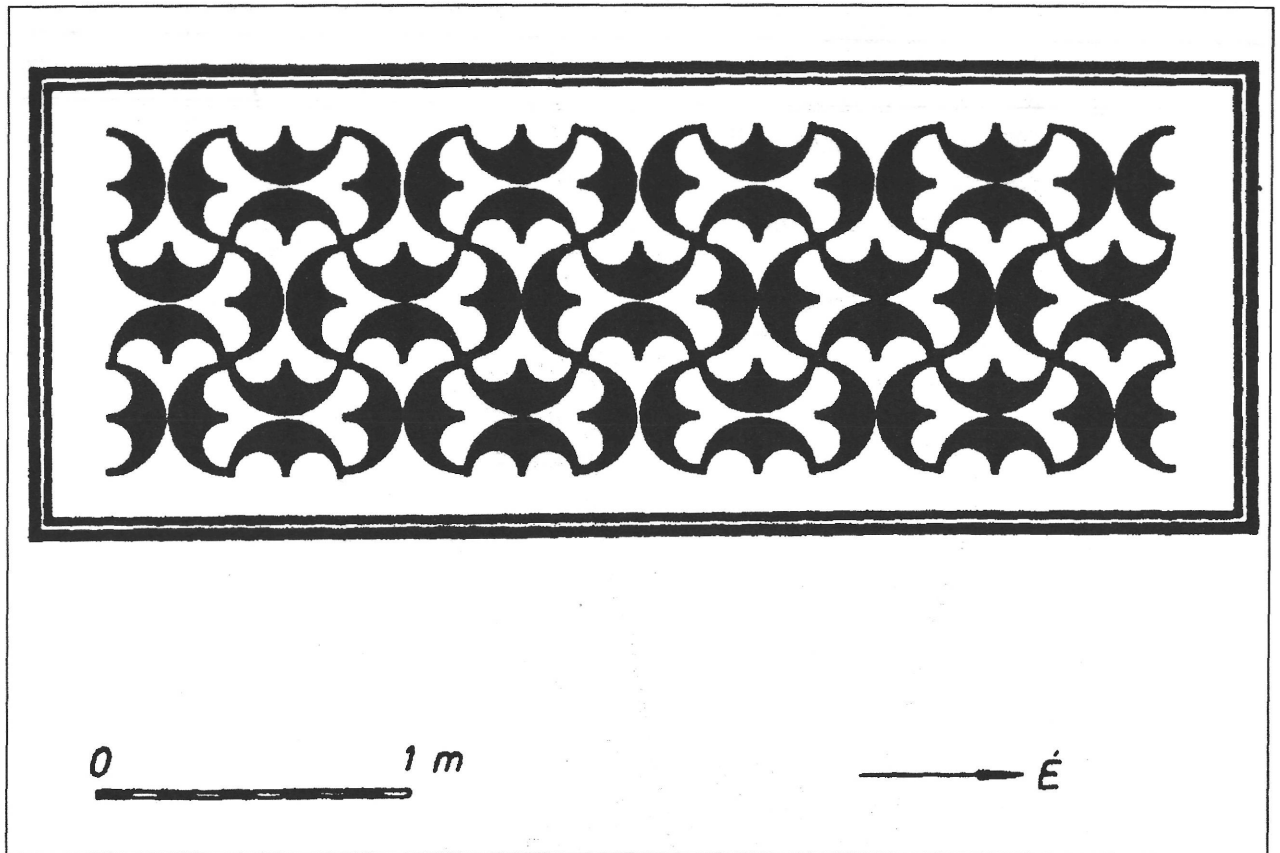
4. kép. Az ún. hosszú folyosó mozaikpadlója. (15. sz. helyiség)

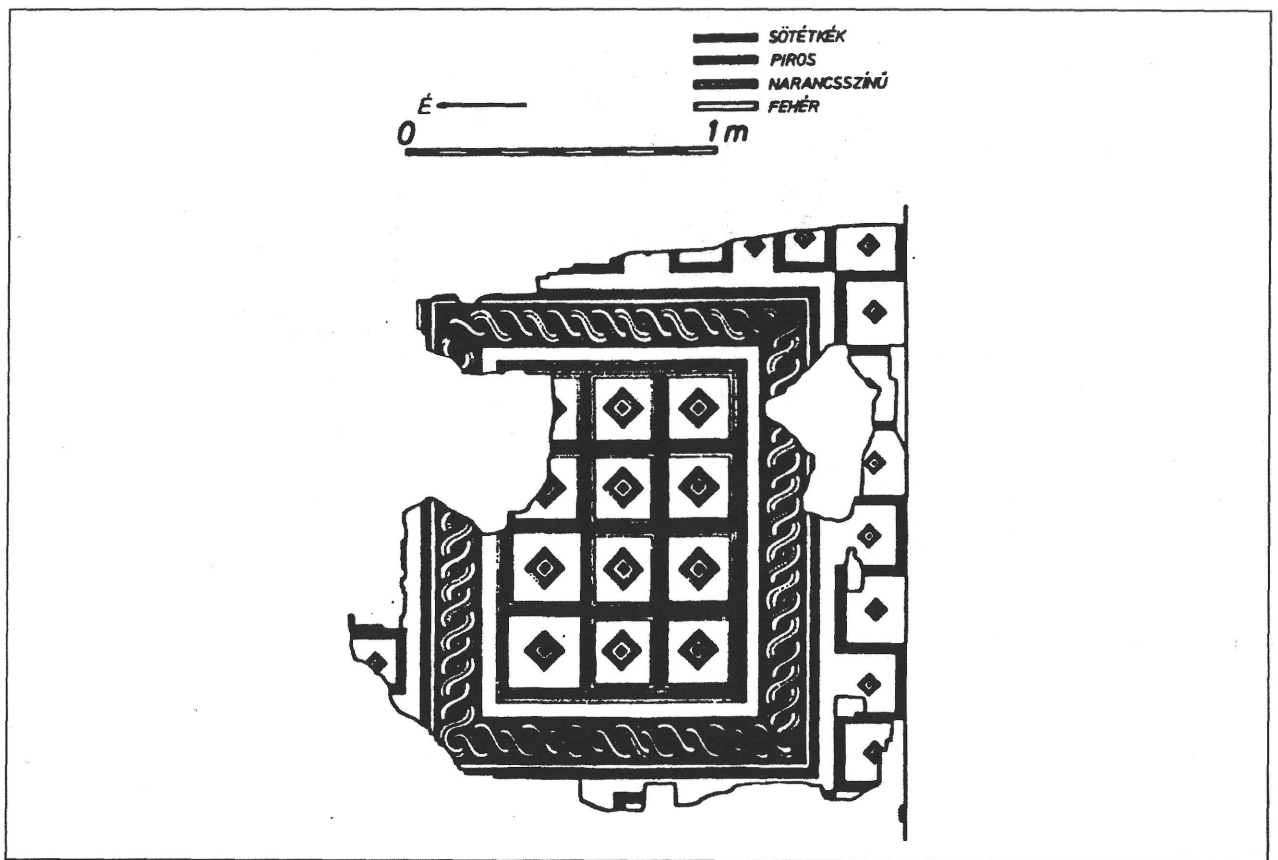
5. kép. Az ún. rövid folyosó mozaikpadlója. (9. sz. helyiség)

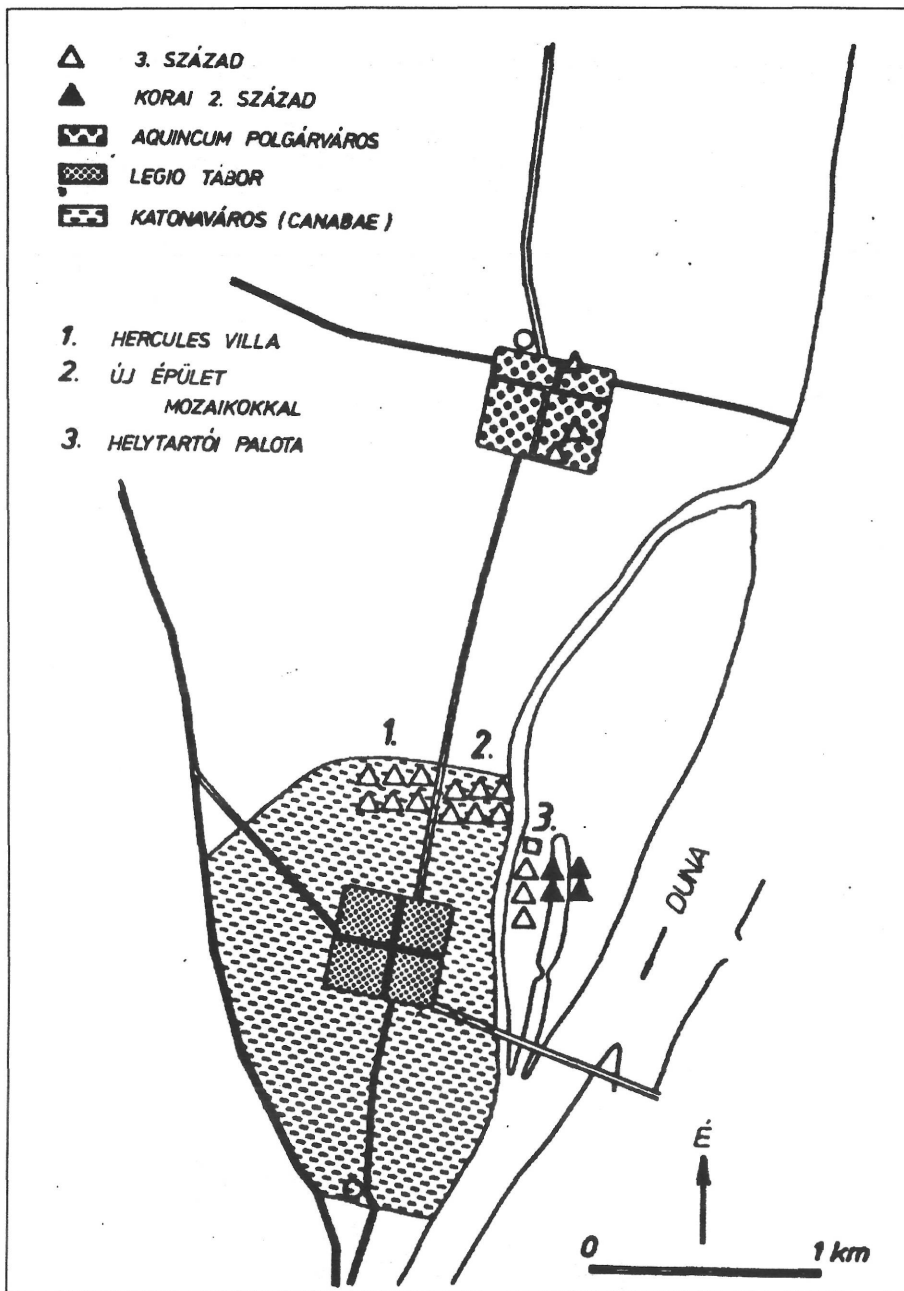
6. kép. Az ún. svasztika mozaik. (2. sz. helyiség)

7. kép. Az ún. peltamintás mozaik. (1. sz. helyiség)

8. kép. Az ún. szőnyegimitációs, kazettás mozaikpadló. (4. sz. helyiség)

9. kép. Mozaikpadlók Aquincumból.